

Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіології та радіологічного захисту

Упорядники: Ю. Бездробний, В. Козирський, В. Шендеровський

К.: Поліграфічна дільниця Інституту теоретичної фізики ім. М. Боголюбова
НАН України, 2007. — 320 с.

Потреба в українсько-російських та українсько-англійських словниках наукової термінології ще далеко не задоволена, хоча певна кількість їх із різних галузей знань уже вийшла друком. Щодо радіологічної термінології, то слід згадати серію публікацій М.І. Пилипенка й співавт., у яких подано великий обсяг термінів (до 12000) трьома мовами — українською, англійською та російською. Видано кілька термінологічних словників інших авторів — Стрижак і співавт. (1996), В. Козирський і співавт. (1998). Перший висвітлює термінологію з ядерної фізики, радіометрії, радіаційної та ядерної безпеки і є двомовним — російсько-українським і українсько-російським. Другий надає термінологію з радіаційної безпеки і є тримовним — українсько-англійсько-російським.

Щодо тлумачних словників з української радіологічної термінології, то натепер їх видано лише 2: Л.В. Калашника та Є.В. Корбецького (із радіоекології) (К.: Юнікорн, 1996. — 45 с.) і В.І. Глазка та співавт. (із радіобіології та радіоекології) (К.: Чорнобильінтерінформ, 2001. — 394 с.). На жаль, українська частина словника В.І. Глазка і співавт. обмежена лише назвою термінів. Тлумачення у ньому подаються російською мовою, тому цей словник не може сприяти повною мірою розвитку (вірніше — відновленню) української наукової термінології.

Нині вийшов друком рецензований «Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіології і радіологічного захисту», який повною мірою охоплює термінологію, використовувану в різних галузях радіології, дозиметрії, радіологічного захисту. Наведено дотичні до радіології терміни з біології, демографії, екології, медицини, сільського господарства, фізики, хімії. Слід підкреслити, що донині не було тлумачних словників, у яких відображалася б термінологія з радіологічного захисту та радіологічної безпеки. У словнику поряд з цим пояснюються певні нормативні документи та законодавчі акти,

пов'язані з радіологічним захистом населення та персоналу установ, де використовуються радіоактивні матеріали. Вперше також подано інформацію про установи та організації (переважно міжнародні та провідних розвинених держав), які опікуються радіологічним захистом і радіаційною безпекою. Таким чином, словник охоплює найширше коло спеціальних термінів, і це дає підстави для позитивної оцінки видання.

Проте при опрацюванні словника виникають певні міркування.

По-перше, поряд зі звичною, хоча й не завжди коректною і науково обґрунтованою українською термінологією, упорядники використовують дещо незвичні нині терміни, які були широко вживані раніше, але тепер їх не застосовують. Загальноприйняті слова й поняття наводяться в незвичному для широкого кола фахівців україномовному викладі, зокрема такі, наприклад, як *віддаль*, *діягностика*, *матеріал*, *місцина*, *спеціально*, *хемічна* та багато інших. Можна погодитися з авторами щодо того, що такі назви відповідають рекомендаціям Термінологічної правописної конвенції, схваленої 26.06.1993 р. у Києві учасниками міжнародної конференції «Фізика в Україні». Втім, зміст окремих пропонованих термінів (*жадного*, *перетвір*, *устава*) без спеціального пояснення не можна зрозуміти. Наприклад, у тексті термін «*матеріал уставу*» поняття «*устава*» за контекстом спеціаліст може зрозуміти як позначення приладу чи/або пристрою. У «Новому тлумачному словнику української мови» (у трьох томах), К.: Аконіт, 2001, слово «*устава*» відсутнє. Немає його й у Російсько-українському словнику (А/Я), К.: Абрис, 2003, виданому Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАНУ. Широкому загалу не буде зрозумілим, яке саме поняття позначене цим терміном.

По-друге, автори пропонують такі терміни, як «*йонізне променювання*», «*атомовий*», «*атомова бомба*», «*атомова енергія*»,

«радіація», «ядровий», «ядрова наука», «ядрова безпека» та багато інших, що надто відрізняються від уже усталеної й застосовуваної у колі фахівців наукової термінології. Можна зрозуміти укладачів, коли замість широковживаного терміна «іонізуюче випромінювання» вони пропонують термін «йонізівне променювання», з огляду на те, що українській мові не властиві активні дієприкметники. Орієнтацію упорядників при підготовці Словника українських термінів на рекомендації, обґрунтовані Інститутом української наукової мови у 20-ті роки минулого століття, на загал можна визнати доцільною, але переважно все ж з погляду лінгвістичного чи наукового аналізу. Вважаємо, що такі новації вимагають зусиль для впровадження запропонованих термінів до широкого вжитку в сучасному мовному середовищі.

По-третє, низка пропонованих словником термінів з радіаційної безпеки й протирадіаційного захисту суттєво відрізняється від застосовуваних у національному законодавстві, національному ядерному праві й згадуваних вище інших словниках.

Вважаємо за доцільне висловити своє бачення суті окремих термінів, а саме, «радіологічний захист» й «радіаційний захист». Насамперед, у словнику визначення терміна «радіація» (чи радіація) віднесено до терміна «променювання», з чим не можна погодитися. Наводяться також похідні терміна «радіація» — *радіаційна безпека, радіаційна медицина, радіаційна токсикологія* тощо. До того ж, відсутній термін «радіаційний захист», а замість нього пропонується «радіологічний/протирадіаційний захист». Вважаємо таку зміну понять не повною мірою доцільною. Нині у світовій науці, національному законодавстві, Нормах радіаційної безпеки України (НРБУ-97), вітчизняній науці й практиці, коли йдеться про захист людини й довкілля від дії радіоактивних речовин чи джерел іонізуючого випромінювання, застосовують термін «радіаційний (чи протирадіаційний) захист» (англ. — radiation protection, рос. — радиационная защита), який позначає сукупність нормативно-правових, проектно-конструкторських, медичних, технічних та організаційних заходів, що забезпечують радіаційну безпеку. На нашу думку, термін «радіологічний захист» є похідним від термінів «радіолог»

(медик-фахівець з радіоактивних препаратів і йонізівного променювання для діагностики й лікування) й «радіологія» (комплексна наука про йонізівне променювання, що вивчає властивості цього променювання... розробляє та використовує методи застосування йонізівного променювання й радіонуклідів для медичних та технічних потреб, а також принципи захисту від їх дії). За суттю це відображає усталене вже упродовж багатьох десятиліть вживання терміна «радіологія» як достаточного тільки до застосування радіоактивних речовин і джерел іонізуючого випромінювання в медицині для діагностики й лікування з розробкою й впровадженням заходів захисту пацієнтів і персоналу від негативної дії випромінювання. До терміна «радіологічний захист» упорядники словника вклали суть того, що належить до терміна «радіаційний захист», зводячи завдання останнього до заходів захисту в медичній практиці.

Із збільшенням після Чорнобильської катастрофи кількості публікацій з радіаційної безпеки та ефектів ушкодження й ураження йонізівним променюванням використаними в Словнику мовами потреба в останньому не викликає сумніву. Нове видання поліпшить переклад цих публікацій і буде корисним для фахівців різних галузей радіології, радіоекології, радіологічного захисту та радіаційної безпеки.

Оскільки зараз частіше використовується «оновлена» (звична) українська термінологія, а її удосконалення відрізняється в різних авторів, слід визнати за доцільне широке наукове обговорення цього питання з подальшою стандартизацією термінів.

Рецензований словник, укладений на високому професійному рівні, охоплює широке коло української радіологічної термінології та надає інформацію про заходи, а також установи, діяльність яких спрямована на досягнення радіологічної безпеки. Він значною мірою сприятиме відновленню й розвитку української радіологічної термінології і буде корисним для лікарів, вчених, студентів та перекладачів.

М.І. Омелянець, заступник Голови Національної комісії з радіаційного захисту населення України, д-р мед. наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки